

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

De privatorum publicorumque aedificiorum urbis Romae eversoribus

Angelio de Barga, Pietro

[S.l.], 1656

Petrus Angelius bargaevs. Petro vsimbardo. S.P.D. [Fließtext]

[urn:nbn:de:bsz:31-132632](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-132632)

PETRUS ANGELIUS
BARGAEVS,

PETRO USIMBARDO. S.P.D.

RETIS à me, ut tibi scribam, quibus
argumentis adductus eorum opinionem mi-
nus esse veram existimem, qui Thearris, Ther-
mis, Circo Maximo, Obeliscis, A quaeducti-
bus eversiones ac ruinas, quas in Urbe Ro-
ma videmus, à barbaris nationibus, hoc est à Gothis atque
à Vandalis illatas, atque editas fuisse affirmant: tum ut ad
hanc huiusmodi disputationem adjungam, quam obrem
Hieroglyphicas notas, quas in Commentario de Obelisco è
Græco in Latinum verti, adversante Plinii auctoritate, illi
Obelisco potius tribuerim, quem Octavianus Augustus
D. F. in Circo Maximo posuit, quam illi, quem Constan-
tius Constantini F. Imperator ex Aegypto inventum in eo-
dem loco multis post annis statuendum curavit. Ego vero,
mi Usimbarde, quamquam non ignoro vocari me in eam
disputationem, quæ, quòd *παράδοξον* sit, fortasse multos
adversarios mihi homini minime litigioso sit excitatura,
tamen, ut intelligas amorem à me tuum sic amari, nihil ut
sit, quod tu à me jure tuo non modo petere, sed etiam exi-
gere & possis, & debeas, non verebor de tanta re, hoc est de
tantarum substructionum ruinis ea in hanc scriptiorem
conjicere, quæ me in eam mentem impulerunt, ut à vulga-
ra

A

ra

ta omnium opinione dissentirem. in quo, si quod conabor, minus præstare fortasse potero, ego me eo proverbio consolabor, quo docemur πάντα τὰ καλὰ εἶναι δύσκολα. nam ut hoc non succedat, nulla certè reprehensio tam illustrem & periculosum conatum consequetur. Etenim, ut poeta valde bonus testatum reliquit. *In magnis voluisse sat est.* Quid autem majus ac difficilius esse potest, quàm inveteratam, atque in omnium animis penitus defixam opinionem convellere? quod tamen tantum abest, me ut à proposito deterreat, ut ad liberandam à calumnia tam invictam atque illustrem nationem acrioribus etiam stimulis urgeat. Nec tamen is sum, qui ægrè laturus sim, si quis extiterit, qui argumentationes & conjecturas meas minus probaverit. par enim est, ut unusquisque id sentiat, quod ad veritatem propius accedere in primis arbitratur. Ego certè, cum in eadem essem opinione, in qua, nisi fallor, ceteri propemodum omnes versantur, quareremque illustrium Scriptorum auctoritates, quibus hujusmodi opinionem firmiter stabiliorem, in ea loca incidi, quæ me in contrariam partem vel invitum & nolentem abduxerunt. Atque hæc ut me fortasse deceperint, aliis certè ingrata esse non debent, si verum illud est οὐδὲν γλυκύτερον, ἢ πάντα εἶδεναι: id est tanto magis, quod, quæ à me dicentur, ita dicentur, ut si quis meliora in medium attulerit, ei ego sim non modo acturus, sed etiam habiturus gratias immortales: quando nullum beneficium ab ullo majus accipimus, quam cum ab errore liberamur. Sed ne diutius suspensa, oratione mea, expectatio tua teneatur, sic ad causam aggrediar, ut ὀμηρικῶς ὑστερον πρότερον ad propositas mihi abs te quæstiones respondeam. Cum igitur Hieroglyphicas illas notas ex Hermapione Latinè interpretarer, atque Ammiani auctoritatem secutus Obelisco illi tribuerem, quem Augustus in Circo Maximo posuerat, non ignorabam me id facere, quod in
dubium

dubium ab aliquo revocari posset, qui apud Plinium, cum de duobus Obeliscis Augusti loquitur, hæc verba legisset. *Inscripti ambo rerum natura interpretationem Aegyptiorum opere philosophia continent.* Quis enim tam hebes est, qui non intelligat, hæc si vera sunt, illud falsum esse, quod Ammianus testatur? Neque ego tam parum in legendo diligens existimari aut debeo aut possum, qui cum totum illud caput interpretatus in Commentarium meum De Obelisco retulorim, ea verba vel imprudens vel oscitans præterierim, quæ se etiam aliud agenti legenda offerebant. Sed cum viderem me eò esse adductum, ut aut cum Ammiano, aut cum Plinio sentirem, placuit, ut ab illo potius, quam ab hoc starem. neque huiusmodi consilii mihi esse reddendam rationem censeo, quod neque Plinium libenter accusabam, neque longior in disputando esse volebam, quam Commentarioli illius ratio postularet. At Plinius doctior, quam Ammianus. quis negat? sed idem tamen, vel eorum culpa, quorum opera in admirabili illo opere conficiendo utebatur, vel scribendi festinatione, & rerum multitudine, quas memoriæ prodendas susceperat, obrutus atque ipsemet à se ipso abductus, à compluribus in tradenda rerum veritate parum consideratè versatus esse existimatur: usque adeo, ut vulgo etiam Plinius quodam quasi peculiari cognomento Mendax nominetur. Quamobrem hac quidem in re sequi Ammianum malui, nec, ut verum fatear, cum me secutum esse adhuc poenitet. quando ut hoc facerem plures causæ impulerunt. Una, quòd locum Plinii, cum ex veterum codicum collatione, tum ex ipsa verborum inter se constructione corruptum esse animadvertēbam. Quid enim est? *Inscripti ambo rerum natura interpretationem Aegyptiorum opere philosophia continent.* An fortasse sic interpretabimur? ut dicamus continet rerum naturæ interpretationem opere Aegyptiorum philosophiæ, præclaram verò

verò verborum consecutionem, & Pliniana subtilita te & brevitate dignam, in qua explicanda siqui sibi vehementer placuerint, suum illis in interpretando acumen & iudicium non invitus relinquo. Altera causa est, quod Aurelius Cassiodorus lib. tertio Variarum scribit in ambobus Obeliscis, qui sunt in Circo Maximo, altero Augusti, altero *Constantij sacra Priscorum Chaldaicis signis, quasi literis indicari.* Quòd si verum est Priscorum theologiam in ambobus illis obeliscis descriptam esse; præterquam quòd necessariò sequitur, Plinii locum aut corrupte legi, aut id memoriæ prodere, quod falsum est, id etiam necessariò concluditur, Hermapionis interpretationem Constantino Obelisco nullo modo tribui posse. Etenim si ut Cassiodorus testatur, ex Hieroglyphicæ notæ theologiam veterem complectuntur, Hermapionis autem interpretatio nihil huiusmodi designat, sine ulla dubitatione concludi potest interpretationem illam nihil prorsus ad Obeliscum Constantianum pertinere. At Plinio potius, quàm Cassiodorus assentiendum esto. Sed ego hac quidem in re illorum neutri maguam fidem habendam esse arbitror. quippe quos Vulgi opinionem & famam potius sequutos esse verisimile sit, quàm quòd aut ipsi notas illas intelligerent, aut aliquem haberent, quem in Hieroglyphicis interpretandis consulere. Erat planè & Plinio & Cassiodoro Hieroglyphicorum usus incognitus: quod ex Strabone discere possumus: qui imperante Octaviano Augusto Cornelium Gallū in Aegyptum secutus est, ejus hæc sunt verba ex libro xvii. τῶν γεωγραφ. ἐν δὲ τῇ ἡλιουπόλει καὶ οἰκοῦσιν εἰδομεν μεγάλους ἐν εἰς διέτριβον οἱ ἰερεῖς. μάλιστα γὰρ δὴ ταύτην κατοικίαν ἱερέων γεγονέναι φασὶ τὸ παλαιὸν φιλοσόφων ἀνδρῶν, καὶ ἀστρονομικῶν. ἐκλέοιτε δὲ καὶ τοῦτο νυνὶ τὸ σύστημα, καὶ ἡ ἀσκήσις. ἐκεῖ μὲν οὖν οὐδεὶς ἡμῖν εἰδείκνυτο τῆς τοιαύτης ἀσκήσεως προεσῶς, ἀλλ' οἱ ἱεροποιοὶ μόνον, καὶ ἐξηγητὰ τοῖς ξένοις τῶν περὶ τῆς ἱερᾶς. Hoc est, *In Vrbe aenem Hieropoli ingen-*

ingentes domos vidimus, in quibus sacerdotes versabantur, se-
runt enim hanc olim fuisse sedem sacerdotum, hominum scili-
cet philosophia, atque astronomia deditorum. quorum ordo &
studium hac quidem aetate funditus interiit. quamobrem nemo
illuc nobis oblatu est, qui huiusmodi disciplinam profiteretur,
sed sacerdotes tantum, & qui sacrarum ritus hospitibus commo-
strarent. Hæc Strabo, è quibus haud difficillime colligi
potest id, quod supra est à nobis dictum, usum scilicet Hiero-
glyphicorum ea ætate sacerdotibus etiam Aegyptiis igno-
ratum fuisse. Philosophia enim & Astronomia iis notis
descripta occultebatur. quas cum intelligeret nemo, nemo
etiam supererat, qui apud Aegyptios de iis facultatibus lo-
qui posset. Itaque idem Strabo eodem in loco *παρηκολούθησε*
δὲ (inquit) *τις ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀναπλέοντι εἰς τὴν αἴγυπτον*
κορηλίω γάλλω ἡγεμόνι χαιρήμων τούνομα προσποιούμενος τοιάυ-
τὴν τινὰ ἐπισήμην, γλώσσω δὲ τὸ πλεον ὡς ἀλαζών καὶ ἰδιώτης.
Hoc est. Cornelium autem Gallum Prefectum ex Urbe Alexan-
dria in Aegyptum navigantem Cheremon quidam secutus est,
qui se huiusmodi scientiæ cognitione præstare simulabat: sed
sæpe & sæpius tanquam gloriosus ostentator & imperitus à nobis
ridebatur. Hæc Strabo, è quibus Chæremonem percipi-
mus hominem fuisse quibusdam persimilem, qui in Re-
gum & Principum aulis versantes, nihil cum sciant, nihil
tamen se nescire profitentur. is igitur Cornelio Gallo, ut
verisimile est, pollicitus se se omnia, quæ Hieroglyphicæ
notæ complecterentur, declaraturum, vanissimus est in-
ventus. id enim (nisi planè fallor) significant ea verba
προσποιούμενος τοιάυτην τινὰ ἐπισήμην hoc est, qui se tali qua-
dam scientiæ cognitione instructum esse simulabat, id est
instructum cognitione Hieroglyphicorum, quibus philo-
sophia apud Aegyptios continebatur. Neque enim sim-
pliciter ad philosophiæ professionem referri ea vel debent,
cum & Diodorus Siculus, & Strabo, viri cum in omni do-
Grina-

Arinarum genere , tum in philosophia & mathematicis præstantes adessent, qui quod ad hujusmodi facultates pertinet, hominem primo statim congressu aperire potuissent. Nihil est igitur dubitandum, quin ex his verbis pro-comper-to habere nos oporteat, regnante Augusto D. F. fuisse ferme neminem , à quo Hieroglyphicæ notæ intelligerentur, ut mirum non sit, si ii, qui Augusti ætatem consecuti sunt, cum in maxima rerum obscuritate, quod ad Hieroglyphicorum cognitionem pertinet, versarentur, alii aliter eadem de re loquerentur & scriberent. id quod si & Plinio, & Cassiodoro accidisse existimabimus, haud omnino longè à veritate aberrasse videri poterimus, alter enim rerum naturæ interpretationem, alter Præscorum ceremonias & ritus ad religionem pertinentes iis Hieroglyphicis contineri scribit, quæ in ambobus Circi Maximi Obeliscis inscripta sunt. Ergo aut uterque, aut certè alteruter deceptus est. Ut, etiam si concesserim Hieroglyphicorum notitiam ad Plinii, & Cassiodori ætatem pervenisse, tamen, quia necesse est vel hunc, vel illum ignorasse quid scriberet, quando in eadem re diversa sentiunt, sine ulla reprehensione ab utroque dissentire libere possum. cum præsertim habeam alium ducem, quem sequar Ammianum scilicet Marcellinum, qui & Hieroglyphica ipsa ex Hermapionis libro interpretatur, & in Augusti D. F. obelisco esse inscripta testatur. Cujus hæc verba. *Securæque ætates alios transtulerunt: quorum unus in Vaticano, alter in horti Sallustii, duo in Augusti monumento erecti sunt. Qui autem notarum textus obelisco incisus est veteri, quem vidimus in Circo, Hermapionis librum secuti interpretatum literis subjecimus Græcis.* quæ verba quis tam hebes est, qui non videat sic esse explicanda? ut securas ætates dicat, quæ Augusti, non quæ Constantii ætatem, qua ipsemet Ammianus vixit, consecutæ sunt. ut hominis sit parum omnino perspicacis, existimare Ammianum eo in loco

loco corruptum esse, Etenim si ipse Constantianum Obeliscum statui vidit, qui fieri potest, ut secutas ætates eas intelligamus, quæ ipsius auctoris ætatem consecutæ sunt? At inter hæc verba, & eum locum, in quo supra de Octaviani Augusti Obeliscis loquitur, ea interjecta sunt, quæ ad Obeliscum Constantianum pertinent, ut dubitare nos cogat, quas ætates designet. ille vero, si ab homine attento & illud agente legatur, non modo non cogit, sed ne patitur quidem. Quoniam igitur imperante Augusto D. F. duo tantummodo Obelisci Romam inveni fuerant, quorum alterum in Circo Maximo, alterum in Campo Martio Augustus statuerat, enumeratis Obeliscis, qui post ætatem Augusti in Urbem ab aliis fuisse importatos sciebat, ad Augusti Obeliscum revertitur, qui trecentis quadraginta annis & amplius ante Constantianum, Obeliscum in Circo Maximo locum occupaverat: ut non inepte hunc Augusti Obeliscum, Veterem Obeliscum appellet, nam & ipsum Octavianum Augustum *Veterem principem*, & Obeliscum Constantianum *recentem obeliscum* superius appellaverat, quem ipse scilicet statui in Circo viderat. par igitur erat, ut Augusti obeliscum veterem obeliscum nominaret. addidit autem IN CIRCO ne eum intelligeremus, quem in Campo Martio ab eodem Augusto statutum supra dixerat. Nam qui legunt *Veteri quem videmus in Circo*. Velim mihi dicant, quis nam auctor apud Latinos, vel Græcos Circum Maximum, Veterem Circum appellaverit? quando etiam ipsemet Ammianus supra scriptum reliquit. *Quorum unus in Circo Maximo, alter in Campo locatus est Martio*. Quamquam ne sic quidem locum corrumpentes, quod volunt assequuntur. Nam ut legatur, *Veteri quem videmus in Circo*, apertè tamen significat se loqui non de Constantii, sed de Augusti Obelisco. Nam si Constantianum intelligi voluisset, jam non *videmus*, sed quemadmodum antea, *Re-*

gens

cens in Circum adductum, vel Recens in Circo statutum vidimus, dixisset. Etenim si ea vox Veteri ad Circum adjungatur, ut de Constantiano Obelisco Auctor loqui existimetur, aut otiosa sit necesse est, aut ideo illic posita, ut Obeliscum Augusti illinc excludat. Verum ego ineptus, qui hæc pueriles ineptias, & nimis anxie quæsitæ lucubrationis meæ reprehendendæ occasiunculas tam subtiliter persequar, & studiose refellam. quasi verò cuiquam paulo eruditiori dubium esse possit, quod dicimus, cum rerum ordo, & historię contextus, & verborum consecutio apud Ammianum hujusmodi sit, ut, qui secus, hac quidem in re, quam nos, existimaverit, callidus potius calumniator, quàm disertus interpretari debeat. quando necesse habet verba apud illum Auctorem pervertere, & torum illum locum, quem alii integerrimum esse judicant, corruptum esse dicere, ut, quam maximè cupit, sententiam non conficiat ille quidem, sed quasi per speciem oblatam somniet. Nam si nobis licet, ut nostra stabiliamus, veteres auctores, quorū scripta ad nos pervenerunt, vel pervertere, vel negligentia, vel vanitatis nomine sine ullo probabili argumento non solum habere suspectos, sed etiam quasi indicta causa condemnare, jam nihil tam absurdum esse poterit, quod palàm atque apertè profiteri, atque asserere nequeamus. Sed quorsum hæc tam multa? nempe, ut hanc causam semel perorem, & orationem meam sic concludam, ut, postquam nulla ætas est tam foelix, quæ suos non habeat Chæremones, & Bavius, liberum unicuique esse velim in quaque re id sentire, quod maxime probaverit. nam ut ego in eadem sententia constantissime permaneo, ita nihil prohibeo, ut alii, quod semel senserunt, quo jure, qua ve injuria pertinacissime tueantur, ac defendant. Suum enim cuique pulcrum est: & ita se res habet, te tua, me delectant mea. Neque ego eam provinciam suscepi, ut simiæ persuadeam,

suadeam, ne sumis ipsa suis turpissimis scilicet bestiis tanto-
 pere delectetur. Nam quod Constantianum Obeliscum à
 Cōstantino eius fratre fuisse in Vrbe Heliopoli in Solis tem-
 plo humi depositum, & Alexandriam deuectum in Com-
 mentariolo illo meo scripserim, nihil est, quòd quisquam
 me grauius reprehendat. cum enim haberem neminem,
 quem sequerer, præter unum Ammianum, ea de re scilo-
 quentem, ut percipi minime possit; Constantinum ne pa-
 trem, an Constantinum filium fuisse dicat, qui Obeliscum
 illum demolitus fuerat, ego Constantino filio huiusmodi
 demolitionem tribuendam putavi. Quando idem Am-
 mianus id à Constantino factum fuisse memorat, quòd
 eum Obeliscum in Urbem Romam importare, & illic tan-
 quam in totius Orbis terrarum templo statuere & consecra-
 re decreuisset. id quod in Constantinum patrem parum
 convenire mihi videbatur, cum ille non Romam, sed By-
 zantium urbem ornandam suscepisset, quam etiam ex suo
 ipse nomine Constantinopolim appellari voluisset. Hac
 igitur conjectura ductus, ut mihi quidem videtur, satis pro-
 babili, Constantinum filium Constantis & Constantij fra-
 trem eius demolitionis auctorem feci. inventa deinde at-
 que è terre latebris exuta ejus Obelisci base atque inscripti-
 one, falsum esse patuit, quod de Constantino filio suspica-
 tus fueram, ut nescio cui facillimum fuerit inventis frugi-
 bus glandium usum reprehendere. tum oportuit scriptio-
 nem meã reprehendi, cum ea Inscriptio non dum in lucem
 prodierat. quamquam, ut Constantinum patrem ejus de-
 molitionis auctorem fuisse constet, mirandum tamen non
 est, si, nemo mihi hac in re facem cum prætulerit, ego in
 tantis tenebris aliquid offenderim, & dum eum quæro, qui,
 Obeliscus ille ut deponeretur, curavit, si in ipsius filium in-
 currerim, profectò ego Davus eram, non Oedipus, qui, uter
 eorum illud opus aggressus esset, divinare ac statuere pos-

B

sem,

se m, in quo tamen si hoc meum peccatum memoriae peccatum esse dicerem, causam meam illustrium Scriptorum exemplo & auctoritate, Aristotelis, Ciceronis, Plinii, tueri possem; quorum *μνημονικά ἀμαρτήματα* complura memorantur, nunc autem non memoriae, sed rerum obscuritati tribuendum dico; si patris factum filio attribuerim. Sed quid si ejus Inscriptionis auctorem historiam eorum temporum non satis notam & explicatam habuisse ostendero? obstat ne quidquam, quamobrem ab illo dissentiendum, ac discendum esse non putem? Ejus hi sunt Hexametri,

*Hoc decus ornatum genitor cognominis Urbis
Esse volens casa Thebis è rupe revellit.*

Hic sine ulla dubitatione auctor inscriptionis testatur Obeliscum illum Constantini patris jussu è rupe Syenes & cęsum & revulsam, id quod falsum, plenumque erroris est. quem admodum ex Ammiani XVII. libro didicimus, cujus hæc sunt verba. *Et quia sufflantes adulatorum ex more Constantinum, id sine modo strepebant, quod cum Octavianus Augustus Obeliscos duos ab Heliopolitana civitate transtulisset Aegyptia, quorum unus in Circo Maximo, alter in Campo locatus est Martio, hunc recens advectum difficultate magnitudinis territus nec conrectare ausus est, nec movere. discant qui ignorant, veterem principem translatis aliquibus hunc intactum ideo reliquisse, quod Deo Soli speciali munere dedicatus fixusque intra ambitiosi templi delubra, qua contingi non poterant, tanquam apex omnium eminebat. Verum Constantinus id parvi ducens avulsam hanc molem sedibus suis, nihilque committere in religionem re-
ctè existimans, si ablatum uni templo miraculum Roma sacraret, id est in templo Mundi totius, jacere diu perpeffus est, dum translationi pararentur utilia.* Hoc Ammiani testimonio Auctor Inscriptionis convictus discedat necesse est, quamquam, si paulo consideratior fuisset, non tam temerè inscribendum id curavisset, quod refutari ac refelli facillime poterat,

terat. nam, præterquàm quòd multos tum fuisse in Vrbe Roma verisimile est, qui eum Obeliscum Heliopoli stantem viderant, absurdum etiam existimari poterat, Constantinum excindi eam molem, & in ipsa Hieroglyphicas notas inscribi voluisse, cùm & multos obeliscos paratos haberet, quos ex Aegypto Romam aveheret: & imperante Constantino nulli superessent, quemadmodum ostendimus, qui Hieroglyphicorum notitiam haberent: & ut superessent, Constantinus tamen Latinis vel Græcis potius, quæ vulgo intelligebantur, quam Aegyptiacis notis, quarum notitiam vel nulli prorsus, vel certe paucissimi habebant, sui memoriam posteris commendari voluisset, imperite igitur quisquis eorum carminum auctor fuit, historiam de Obelisco Constantiano nobis descripsit. In qua præterea non parùm peccasse existimari potest, quòd memoriæ prodidit Constantinum patrem ideo obeliscum illum excidendum curavisse, quòd Byzantium deferri veller, cùm ex Ammiani historia constet humi depositum à Constantino fuisse, ut Romam inveheretur, ibique tanquam in communi omnium gentium templo collocaretur. Quamobrem nihil video cur ille vera, ego falsa de hujusmodi Obelisci demolitore dixisse existimari debeam. neque enim quemquam esse arbitror, qui nescio cui (ut Fabiano verbo utar) versificanti majorem fidem habeat, quam historiæ scriptori si non latinæ, veritatis quidem inprimis observanti. Verum αἷς non modò δρῶς, sed λεπτολογημάτων ne dicam λεπτολεσχίων: in quas ego propterea sum ingressus, quòd vererer, si eas silentio præterissem, ne quis existimaret me non quidem eas contempsisse, sed causæ diffusum erratum agnovisse meum. taciturnitas enim, ut ille inquit, imitatur confessionem. Ergo his omiſſis πρὸς τὸ πρότερον revertamur. Verùm, ut eò, quòd intendimus, sine errore perveniamus, primùm constitui necesse est, quoties factum est, ut Roma à Gothis ac

Vandalis capta ac direpta fuerit, & quibus potissimum temporibus hoc ipsum acciderit. Et sanè si Paulo Orosio viro integerrimo, & Procopio historiae scriptori vel in primis gravi, qui, Gotthis Italiam obtinentibus, floruit, & apud Bellisarium, non solum medicinam fecit, sed etiam rebus gerendis praesuit, credi oportet, quinque omnino contigit, ut ea Urbs ab iis nationibus intra centum & triginta sex annos per vim occuparetur, ab Alarico, à Genferico, à Ricimere, à Totila, qui bis eam & cepit & diripuit. trecentis autem ac sexaginta annis post eas calamitates ab Arnulfo Germanorum Rege obsessà illa quidem & capta est, sed tamen, quod ad publicorum aedificiorum, & substructionum ruinas pertinet, nihil omnino incommodi passa est. Satis enim superque ille habuit à Fortunato Pont Max. Augustum appellari, atque inungi, & populum Romanum iure jurando sibi devincire. quod cum fecisset, Roma incolumi relicta dicessit. Ac primum quidem anno à Christo nato CCCCX. Alaricus ab se per dolum captam spoliavit. Qui omnium primus post Radagasum in Italiam irrupit, & cum acceptis ab Honorio Imp conditionibus in Galliam se conferret, jamque, ut nonnulli memorant, ad Cottias Alpes pervenisset, Stiliconis exercitum, qui illic, ut Gotthos exciperet, in insidiis delitescerat, magna occisione delevit. iratusque Honorio ob violatam fidem iter convertit: & vastata magna & celeberrima Italiae parte, Romam etiam cepit, ac diripuit. Qua in re tantum absuit, ut dolori suo paruerit, atque iracundiae servierit, quod tamen iure belli facere potuit, ut insignis etiam cujusdam continentiae, & incredibilis erga Deum pietatis exempla ediderit, cum tamen sine reprehensione in populum Romanum acerbissime saevire potuisset. Fuerat enim ab Honorio stipendiis, quae unà cum exercitu meruerat, fraudatus: deinde simulata pactio Galliarum per insidias appetitus: ut stipes, ac truncus

cus exilit
bant, irat
cavit, n
alioqui
in sacran
quantum
quam ve
Urbem a
tem rede
citus fac
num no
decus si
nunqua
dem Ur
iusmodi
thiani en
tem, ar
neque
mulier
des, ac
comple
bus &
Gotho
nostr
didit
bo un
religi
pien
tam in
periss
cunte
Gotho
dijam

cus existimari deberet, nisi omnibus, qui Honorio parebant, iratissimis venisset. At ille Romam ingressus edictum cavuit, nequis aut Virginem, aut Viduam, aut honestam alioqui mulierem violaret: neve quenquam attingeret, qui in sacram aliquam Aedem confugisset: Utque à cædibus, quantum fieri posses, omnes temperarent. Potuit ne quicquam vel humanius vel mitius ab eo desiderari, qui vel Urbem amicam ac suam per vim expugnatam in potestatem rede-gisset? Ac libet hic & ipsius Alarici, & totius exercitus factum commemorare, quod incredibilis in Christianum nomen pietatis indicium ad æternum ejus nationis decus sic tum constitutum est, ut è piorum memoria deleri nunquam oporteat. Atque utinam qui nostra ætate eandem Urbem hostes ab se expugnatam depopulati sunt, hujusmodi exemplum sibi ante oculos posuissent: qui Christiani cum essent, nihil sibi tamen reliquum ad crudelitatem, atque impietatem fecerunt, cum ij neque sacrarum, neque profanarum Virginum, neque honestissimarum mulierum pudori pepercerint, cum promiscue civium sedes, ac Sanctorum templa diripuerint, cædibusque omnia compleverint. Sed his omissis, quæ à gravissimis scriptoribus & reprehensa, & complorata sunt, pulcherrimum illud Gotthorum factum ex Paulo Orosio in hanc scriptionem nostram transferamus. Sed ne forte aliquid de meo addidisse hic existimer, Orosii ea de re testimonium sic recitabo ut paululum in melius commutatis verbis sententiam religiose servaverim. *Barbaris, inquit, Urbem passim diripientibus, quidam ex iis domum usui divini ministerii dedicatam ingressus est; cumque illic mulierem jam natu grandem reperisset, qua Deo Opt. Max. virginitatem suam jam inde ab incunte ætate consecraverat, atque ille non modo nobilitate inter Gotthos excelleret, sed etiam Christianus esset, per summam modestiam ab ea postulare institit, ut, quicquid auri argenti-que haberet,*

beret, palam proferret. quod cum mulier absē peti audivisset, sic dicto paruit, ut ingentium opum vim magnam in apertum contulerit, ea erant vasa ex auro argentoque tum pondere, tum pulchritudine mirabiliter conflata, quae cum Barbarum operis artificio obstupefactum intueri virgo illa animadvertisset; Petri, inquit, Apostoli cultui sacra haec instrumenta sunt. aufero, si libet, ac de facto tu videris. Ego enim, quia prohibere, quominus id tu facias, non possum, ueque resistam, neque conatus tuos refutabo. Hac Barbarus cum audisset, & injecta sibi religione ad venerationem commotus esset, Alarico Regi per nuntium significavit, At ille ad Apostoli adem vasa omnia quamprimum referri, & non modo Virginem sed reliquos etiam omnes, qui ad eam se adjunxissent stipantibus pompam militibus incolumes reduci iussit. Ea domus in media Vrbe posita longè à Vaticano aberat. inde cum singulorum capitibus singula vasa essent imposita, longo, ac pulcherrimo ad videndum spectaculo ad Basilicam sic deportari capta sunt, ut utrinque conglobati militescum exercitibus ad defensionem gladiis piam illam pompam comitarentur & munirent: hymnosque Deo Optimo Maximo Romani, ac Gotthi simul canerent, quibus permulti, qui se in latebras coniecerant, excitati ad eos procedentes concurrerant, iique, quo plures ad talem comitatum confugerent, eo alacrius barbari defensores circumfundebantur. His Orosius postquam admiratione obstupefactus acclamavit, alia subjicit, quae haec sunt. Tertia die Barbari, postquam Urbem ingressi fuerant, nulla vi coacti, sed iudicio ipsi suo, ac voluntate discedunt, aliquot tantummodo adibus incendio absumptis, multo tamen paucioribus, quam qua anno ab Vrbe condida DCC. subito factis, & fortuitis ignibus arserunt. Haec Orosius, quorum ad stipulator est Cassiodorus libro XII. Variarum, Epistola XX. cum ait. Nam cum Rex Alaricus Urbis Romae depredatione satiat, Apostoli Petri vasa suis deferentibus excepisset, mox ut rei causam cognovit, ad Sancti Petri Basilicam ipsorummet direptorum manibus deportari iussit, ut cupiditas, quae praedandi

dandi aviditate flagitiose peccaverat, incredibili sanctimonia commissum scelus expiare. Ex his, etsi paulo aliter, quam ab Orofio commemorantur, tamen qui Gotthorum in diripienda Urbe placabilitatem, atque clementiam non suspexerit, cum esse oportet omnium affectionum animi, quibus ad ultionem & crudelitatem impellimur, expertem. At ij multas domos incendio absumpserunt. quis negat? neque enim victor exercitus, & injuria affectus contineri potuit, quin resistentibus Romanis, & arma contra ferentibus, & cædes committeret, & in ædificia ignem injiceret. Sed ut aliquot domus conflagraverint, certè Thermæ, Theatra, atque Obelisci trium dierum spatio ab iis vastari, ac dejici non potuerunt, præsertim in Urbis direptione occupatis. Atque hoc quàm verum sit Jornandes in eo libello, quem De Rebus Geticis scriptum reliquit, his verbis testatur. *Postremo (inquit) Romam ingressi (de Gotthis loquitur) Alarico ita jubente Urbem modo spoliati, ab incendiis abstinent, neque ullam Sanctorum Aedibus injuriam fieri patiuntur.* Idemque in eo libello quem de Regnorum, & temporum successione in lucem dedit. *Alaricus (inquit) Rex Visigotthorum vastata Italia Romam ingressus est, opesque Honorii Augusti prædatus Placidiam ejus sororem captivam abduxit. quam postea Ataulpho successoris suo moriens in matrimonium conjungi jussit.* Vides igitur quàm non insolenter, immò quàm mansuetè Gotthi in ea direptione se gesserunt. Quem quidem primum Urbis casum circiter XLIV. annis post altera consecuta est calamitas, quam eadem Urbs à Vandalis capta magnam atque improvisam accepit. Ut autem caperetur hæc caussa fuit. Imperabat Romæ Valentinianus ejus nominis tertius. Is cum Maximi viri opibus, & copiis potentissimi uxorem deperiret, neque illius potiundæ, quod pudicissima esset, spem ullam haberet, hanc hujusmodi rei conficiendæ rationem excogitavit. Maximum ad se evocat:

cat: evocatum tesserarum ludo provocat ea pactione, ut si ipse vinceretur, Maximo certam auri summam persolveret: sin vinceret, annulum, quem Maximus gestabat, ipse auferret. jactis tesseris Valentinianus annulo potitur: cumque ad Maximi uxorem Maximi ipsius nomine perferendum curat, jubetque, ut ea statim viso annulo ad Imperatoris uxorem salutandam se conferat. Illa verò cum paruisset nuntio, atque ita ad ædes Imperatoris pervenisset, ab ejus facti consciis non quidem ad Eudoxiam, sed ad Valentinianum perducta est, & ab eo constuprata. amissa igitur pudicitia domumque inde suam reversa Maximo rem omnem detegit, hominemque ad vindictam cohortatur, qui tantam injuriam ulcisci cum statuisset, nequid temerè festinandi facinoris, quod animo conceperat, cupiditate committeret, bono esse animo Uxorem jubet, ipse interea suis artibus Aetium rei bellicæ peritissimum & magno animo & virtute virum, cujus ductu Valentinianus Attilæ conatus & copias represserat, ac profligaverat, Valentiniano affectati imperii nomine suspectum facit. Ille, quòd alioqui tanti Ducis virtutem non parum pertimesceret, Aetium de medio tollendum curat. quo sublato Maximus Valentinianum nihil tale cogitantem aggressus obruncat; atque imperium invadit, & quoniam ejus uxor jam antea decesserat, Eudoxiam Valentiniani uxorem in matrimonium, quamquam invitam & recusantem ducit, eamque sibi ut conciliet, fatetur se amoris erga illam sui magnitudine atque impatientia victum, auctorem fuisse, ut Valentinianus occideretur: atque ea, quam perditissimè amabat quo jure, qua ve injuria potiretur. At Eudoxia simulans se non invitam in eo matrimonio esse, nuntium ad Gensericum Vandalorum Regem mittit, qui tum Carthagine regnabat, eumque ad occupandam, ac deprædandam Urbem Romam invitat & cohortatur. Gensericus oblatam occasionem non aspernatu,

natus, maximam classem ædificandam instruendamque quamprimum curat, in eamque exercitu conscendere iussit sic naufragavit, ut Romam de improvviso opprefferit, quod quidem cum accidit Maximum Romani fugientem inimice insectantur, ac saxis facta lapidatione obruunt, ac membratim discerptum in Tiberim projiciunt. Gensericus Eudoxiam unà cum Eudocia & Placidia, quas Valentinianus ex Eudoxia susceperat, ac præterea gazam omnem imperatoriam in Aphricam, ac regularum, quæ & ex ære conflatae fuerant, & inauratae, è Capitolini templi tecto partem dimidiam ablatam unà cum statuis, quas demolitus fuerat, ut jis Carthaginem ornaret, secum avehit, quatuordecim tantum dies in Vrbe moratus. quamquam illa, antequam in Aphricam deferrentur, facto naufragio perierunt omnia. Hæc de Roma à Gensericò capta, ac direpta scribit Procopius libro III. De bello cum Vandalis gesto. Ut constare facile possit Vandalos in avehenda præda occupatus tempus consumere non potuisse in ædificijs, & substructionibus, quas hodie humi dejectas, ac prostratas passim videmus, evertendis. Neque enim verisimile est Procopium, & Vandalis parum æquum, & earum calamitatum, quæ jis temporibus acciderunt, non indiligentem Scriptorem, silentio præteriturum fuisse, si illi ad hanc faciem eversam Urbem reliquissent. quemadmodum testari videtur Iornandes in libro De Rebus Geticis cum ait. *Valentinianus Imp. dolo Maximi occisus est. Et ipse Maximus tyrannico more regnum invasit, quod audiens Gensericus Rex Vandalorum ab Aphrica armata classe in Italiam venit, Romamque ingressus cuncta devastat.* Id quod ego ex Chronico Cassiodori sic interpreto, ut Romam opibus spoliata, non autem eversam, & dirutam intelligat. sic enim Cassiodorus. *Valentiniano V. III. Anthemio Coss. in Campo Martio ab amicis Aetij Valentinianus occiditur. post quem Maximus invasit Imperium. qui intra duos*

mensis à militibus extinctus in Tiberim projicitur, Eodem anno per Genfericum omnibus opibus suis Roma vacuata est. Hæc ex Cassiodori Chronico. Is autem annus fuit ab accepta Salute CCCCLV. Tertius verò post Alaricum Gotthorum, & Genfericum Vandalorum Regem, Ricimer Suevus extitit, qui anno Salutis CCCCLXXII. Urbem & cepit & diripuit, sic tamen, ut præda contentus ædificiis pepercerit. Qua quidem in re probanda ea persequi, quæ in conjectura posita sunt, ubi certissimis argumentis rem demonstrare, & ut dicitur, quasi τρυφήν πελέκει controversiam dirimere possis, hominis est alieno otio & facilitate nimium licenter abutentis. Ergo totam hanc superiorem disputationem ex temporum successione, atque ex historiæ veritate concludamus. Alaricus Gotthus Romam cepit, ac diripuit Anno à Christo nato CCCCX. Genfericus Vandalus CCCCLV. Ricimer Suevus CCCCLXXII. Theodericus autem Amalus Gotthorum rex, cujus extat epistola prima Cassiodori ad Anastasium Imp, regnare in Italia cepit Anno Salutis CCCCXIII. ætate igitur & Alarico, & Genferico, & Ricimere posterior. Is Aurelio Cassiodoro epistolarum magistro usus est, homine in primis gravi. apud quem certissima extant testimonia, quæ patam clamant, nullum fuisse Romæ publicum ædificium neque à Gotthis, neque à Vandalis, qui eam Urbem ceperant, ac diripuerant, eversum. At primùm quidem ex epistola LI. libri tertij Variarum constat, Circum Maximum regnante Theoderico non minus fuisse integrum, quàm cum Romæ priores illi Cæsares Remp. regebant. ostiorum, quæ duodecim; metam, quæ septem erant, numerum neque auctum, neque minutum: non Euripum, non Obeliscos defuisse, quorum unus Soli, Lunæ alter sacratuſ esset, Euripus (inquit) maris vitrei reddit imaginem: unde illic delphini aquorei aquas interfluunt, Obeliscorum quoque altitudines ad Cælum extolluntur.

sed

sed potior Soli, inferior Luna dicatus est. ubi sacra Priscorum Chaldaicis signis quasi literis indicantur. Hæc ille. ac mox unâ cum Circo descriptis spectaculis, quæ in Circo edebantur, subjicit. Hæc nos coacti foremus ne defuisse videamur populorum instantissime nos rogantium postulatis, quibus propositum est ad ea convenire, dum cogitationes serias abjiciunt. Et mox epistolam sic concludit. Quapropter largiamur expensas: non semper ex iudicio demus. expedit interdum desipere, ut populum possimus desideratis gaudijs oblectare. Ergo post Urbem ab Alarico, à Genferico, & à Ricimere direptam, non solum Circus Maximus intactus remanserat, sed ludi etiam statis temporibus à Populo Romano exercebantur. Iam verò neque in aquarum ductus, neque in Thermas fuisse ab iisdem Gotthis, ac Vandalis ruinas editas, idem Cassiodorus epistola sexta libri VII. Variarum testatur, cujus partem hic describimus, ut ad eundem Cassiodori laborem legentibus demamus. Nam *thermarum illa pulchritudo quid esset, si dulcissima quadam aquora non haberet? fuit aqua Virgo tam pura, ut nos magnopere delectet: quam ideo sic appellatam credimus, quod nullis sordibus polluitur. nam cum aliæ maximis imbribus, ac turbulenti tempestatibus & rivis violentur, hæc aerem perpetuo serenum purissimè labens vnda mentitur. quis possit talia sermonibus idoneis explicare? Claudiam per tantam fastigij molem sic ad Aventini caput esse perductam, ut cum ibi ex alto lapsa ceciderit, cacumen illud excelsum quasi imam vallem irrigare videatur. Et paulo post. Qua de re per Indictionem illam, Comitium tibi formarum sub magna deliberatione credimus: ut summo studio nitaris efficere, quod tantis ac talibus rebus expedire videris. In primis noxias arbores, quæ ruinas adificiis. (sunt enim quidam quasi arietes, non illi quidem, qui illic importentur, sed qui ad prosternenda mœnia per se adnascuntur) censemus radicitus amputari oportere. siquid autem conscientie senio procubuerit, pervigili charitate reparetur. Hæc ille & multo plura ex eadem epistola*

stola à nobis præterita, quæ luce clarius demonstrant Gotthos, ac Vandalos, qui multis annis ante quàm Theodericus in Italia regnaret, Urbem Romam diripuerant, injustè accusari, quòd Thermas, & Aquæductus everterint. neque me movet, quòd idem Cassiodorus libro XII. Epistola XX. de Alarico sic loquatur, ut tantarum substructionum excisionis ruinae condemnare illum videatur. *Sed quid mirum (inquit) si Sanctorum vasa diripere noluit, qui tanta se Urbis vastatione ditavit?* Etenim hic Cassiodorus vastationem pro depopulatione, ac rapina usurpavit, neque id sine exemplo. Cicero orat. II. In Catilinam. *Quid enim expectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas?* In hanc autem significationem hujusmodi vocem accipi oportere apud Cassiodorum loco supra à nobis citato illud ostendit, quòd verbum ditavit ad vastationem adjunxit. neq; enim se ditant, qui ædificia vel igne absumunt, vel ferramentis, ac vestibus humi deiciunt, sed qui locupletum domos auro, argento, gemmis spoliant, atque ex ærario pecuniam omnem auferunt. est ergo illic vastatio pro direptione posita, nam alioqui Cassiodorum sibi non constare, ex iis, quæ superius recitata sunt, pareret, mentiri etiam temporum ratio & veritas ipsa ex historia petita convinceret. qui enim fieri potuit, ut vel Alaricus, vel Gensericus, vel etiam Ricimer ea ædificia vastaverit, hoc est everterit, si tanto post tempore eadem Thodericus ut integra, & à nemine, nisi à vetustate paululum labefactata describit? Nam quod ad Aquæductus pertinet, nulli dubium esse potest, qui Procopium legerit, quin illi neque à Vandalis diruti non fuerint. is enim libro primo de bello Gotthorum sic scriptum reliquit. *Quamobrem Gotthi rebus ad hanc rationem dispositis, ædificia omnia, quibus aqua in Urbem devehitur, interseindunt, ne in vectra obsessis copiam sui faceres.* Sunt autem Romæ quatuordecim omnino aquæductus, ex latere

latere substructi, ea latitudine, ac profunditate, ut hominem equo insidentem facile capiant. Ergo Gotthi, qui Vittige Duce Romanam obsidebant aquæductum interficiunt, ne aqua in Urbem influat. Vittiges autem interfecto Theodahado, qui Amalufantæ Theoderici in Vulsinensis lacus insulam relegatæ, atque ibidem interfectæ in regnum successerat, in Italia regnabat. ex quo necessario concluditur Aquæductus nusquam fuisse vel eversos vel corruptos à Gotthis & à Vandalis, qui ante regnantem Theodericum, & Urbem à Vittige obsessam, Urbem ab se expugnatam diripuerant. At Vittiges dum obsidione Urbem premeret, aquæductus omnes evertit. interfecit ille quidem atq; interrupit, non etiam evertit. & interfecit ne aqua obsessis suppeditaretur: quod sex septemve ex Aquæductu demptis lateribus fieri facillime potuit. Atq; hoc tamen illi facere licuit in ea Aquæductuum parte, quæ extra Urbem erat: nam quæ Urbis ambitu & mœnibus includebatur, cum Urbem non ceperit, ab illo certè everti non potuit. Reliquum nunc est, ut, postquam Circum Maximum, Thermas, & Aquæductus non fuisse à Barbaris eversos, ac dirutos ostendimus, qui Alarico, Genserico, ac Ricimere ducibus Urbem diripuerant, quique Vittigem secuti eandem obsederant, ostendamus etiam eosdem theatris sic pepercisse, ut quod ad illos pertinet, nihil prohibuerit, quo minus, ea ad nos integra pervenerint, quod quo facilius probemus ejusdem Cassiodori testimonium ex Epistola LI. libri IV. Variarum recitabimus, in qua Theodericus Rex Symmachum Patricium teatro his verbis curatorem præficit. *Et ideo (inquit) theatri substructionem magna se mole solventem consilio vestro statuimus esse roborandam: Ut, quod ab auctoribus vestris in ornatum patria constat esse concessum, non videatur sub melioribus posteris imminutum. quid non solvas à senectus, qua tam robusta quassasti? montes facilius cedere putarentur, quam soliditas illa quateretur:*

quando & moles ipsa sic tota de caulis fuit, ut praeferat artem additam, & ipsa quoque naturalis esse crederetur. Hæc Theodericus Rex, ex quibus facile apparet theatrum non à barbaris excisum, sed aliqua ex parte vetustate labefactatum fuisse, itaque idem Rex his verbis epistolam concludit. *Et ideo sive masculis pilis contineri, sive tale aedificium resciri potuerit, expensas vobis de nostro cubiculo tribuendas curavimus, ut & vobis acquiritur tam boni operis fama; & nostris temporibus videatur antiquitas decentius innovata.* Theodericus igitur non quod vel Gotthi, vel Vandali Urbis direptores, ac vexatores dissolverant, sed quod senectus & temporis diuturnitas conquassaverat instaurandum, & stabiliendum curavit. His ita constitutis, neminem fore puto barbaris illam inimicum, qui Alaricum, & Gensericum, & Ricimerem à culpa eversa Urbis non liberet. Restat modò ejusdem criminis reus Totilas: quem annis circiter uno & viginti post Theoderici excessum Gotthi interfecto Alarico regem sibi creaverunt, hominem non modò rei militaris in primis peritum, sed, quod dictu mirabile sit, humanitate, clementia, & incredibili erga Deum pietate cum quovis ex veteribus comparandum. Ille Neapoli, quam diu obsederat, in potestatem redacta, cum jure belli in eos, qui se inviti dederant, crudeliter animadvertere posset, non modò cunctis pepercit, sed etiam summam curam adhibuit, ut ex medicorum præcepto pristinam valetudinem, ex diuturna fame amissam, & profligatam recuperarent: omnesque mox viatico etiam adjuvit, & eò, quò maximè vellent, ut se reciperent permisit: Ille familiarem suum, quem propter excellentem in re militari virtutem magnopere diligebat, cum is Virgini cuidam in Urbis Neapolis direptione stuprum intulisset, capite plecti iussit, ejusque bona omnia virgini donavit. Ille hostium uxores, nobiles foeminas à se captas ad viros suos nulla planè injuria affectas reducendas curavit. Ille denique
cum

cum Urbem Romam evertere, ac solo æquare statuisset, id-
 que se facturum Romanorum Legatis multo ante denun-
 ciavisset, cum primum Urbem victor ingressus est, ad Aedē
 Petri Apostoli supplex se contulit, ac Pelagii Pontificis pre-
 cibus ab ira ad clementiam conversus Gotthis per edictum
 imperavit, ut à cædibus abstinerent. quod ita religiosè ob-
 servatum est, ut Rusticianam Symmachi filiam, & Boetii
 uxorem, quæ, ut patrem & virum Theoderici Regis jussu
 interemptos ulcisceretur, Theoderici statuas deturbandas
 curaverat, cum eam Gotthi ad cædem exposcerent, incolumem
 servaret, neque illi injuriam ullam fieri passus esset.
 Sed quorsum hæc tam multa pertinent? ad ea scilicet, quæ
 postea consecuta sunt. Nam cum ille urbem victor obti-
 neret, eaque ut solo æquaretur è Gotthorum imperio esse
 existimaret à Bellisario per litteras admonitus tam imma-
 nem cogitationem prorsus abiecit. His enim verbis Belli-
 sarius epistolam suam concludit. *His ita se habentibus rectè
 velim intelligas à duobus alterum fore necessarium. aut enim
 hoc bello victus ipse succumbes: aut, si ita fortè contrigerit, nos su-
 perabis. Quod si viceris, & Romam everteris, jam non alterius
 Urbem, sed tuam deleveris, quam si servaveris, ex possessione
 cæterarum omnium præstantissima opulentior fiet. Sin autem ad
 deteriores fortunam tuam res nobis successerit, Roma incolumis
 abs te conservata gratia tibi apud victorem conciliabitur, & non
 mediocris. Qua per te tum forte deleta nullus tibi relinquetur
 ad humanitatem consequendam, & clementiam locus. Et quæ se-
 quuntur. Huic epistolæ à Bellisario ad Totilam scriptæ sub-
 jicit Procopius. *His literis Totilas diligenter perlectis, & ut
 prudentissime monentibus assensus, Urbem nullo affectam damno
 servavit, deque hac sua in eam voluntate per oratores certiore
 Bellisarium fecit. Qua de re postea cum Romam à Belli-
 sario in Justiniani potestatem redactam iterum Totilas op-
 pugnaret, à Gotthorum primariis objurgatus est, cum illum
 temere**

temerè fecisse dicerent, quod cum Urbem Romam cepisset, eam funditus non evertisset. Ex his igitur Procopii locis scire possumus, Urbem Romam non fuisse, neque incendio absumptam, neque ejus tertiam partem à fundamentis everfam à Totila, quod plerique, sine certo tamen auctore, tradiderunt, quorum opinionem, nescio quam ob causam, secutus Blondus historiam à Procopio hac de re diligenter perscriptam perverterit. Nam eum Procopius Romam à Totila servatam fuisse scribat, ac tantummodo circiter tertiam murorum, quibus cingebatur, partem humi prostratam: Blondus ab eodem incensam, everfam, & desolatam memorat. Collenucius autem annum & amplius ab omnibus incolis planè derelictam fuisse auctor est: id quod quemadmodum factum esse non inficior, ita cum Procopio & affirmo Urbem non fuisse everfam. Ejus hæc sunt verba. *Romam in primis à fundamentis evertere decrevit, sed muri tantum, & id quidem diversis in locis diruit, quantum totius muri partem esse hanc tertiam conjicere quis possit.* Mox subjicit Totilam, ut paulo ante ostendimus, pellectis Bellisarii literis omnem cogitationem de evertenda Urbe abjecisse, & eam integram, sed omnibus habitatoribus vacuum reliquisse; quippe qui de lectos patricos quasi obsecres secum ire, reliquos autem omnes cum liberis & conjugibus in Campaniam proficisci jusserit. Ergo, si Procopio credimus, deserta quidem ac derelicta Roma est, sed tamen non everfa. Nam, si everfa esset, nihil erat, cur postea Bellisarius ad eam occupandam festinaret. neque, ut supradiximus, tantæ Urbis excidium Procopius, qui apud Bellisarium hujusmodi bello interfuit, tacitus præterisset. Cur enim tam turpi mendacio historiam suam dehonestaret? *Urbem* (inquit) *nullo affectam damno integram servavit.* hoc perinde est, ac si dixisset, nullum in ea ædificium vel publicum vel privatum evertit. At, si Collenucio & Blondo credas, omnia

omnia fuere illic solo æquata, omnia à fundamentis everfa-
 fatearis necesse est. Utris autem fidem potius habeas Blon-
 do ne & Collenucio, qui nongentis annis & amplius à To-
 tila abfuerunt, an Procopio, qui regnante in Italia Totila
 floruit, rebusque ab ipso & Bellifario gestis interfuit, ac Ro-
 mam ipsam præfens præfentem, atque in re præfenti videre
 potuit? præterquàm, quòd, si mentirerur, infinitos testes
 tum habuiffet, à quibus hujusmodi mendacium redargueret-
 tur. nunc autem ejus ætatis fcriptores nulli sunt (quod ego
 fciam) qui Procopium testimonio fuo vanitatis condem-
 nent. cujus ego auctoritatem, hac quidem in re, recentio-
 rum omnium fcriptorum, qui ab illo diffentiunt, auctori-
 tati longè anteponeudam cenfeo. præfertim cum ex recentio-
 ribus etiam fcriptoribus minime defint, qui à me fent.
 Bernardinus Corius Paullum Diaconum fecutus in Justi-
 niani Imperatoris Vita fic fermè fcriptum reliquit. *Totilas
 noctu Romam ingreffus, loco certo cum exercitu conftitit: inde-
 que continuato ufque ad illufcenfentem diem tubarum clangere,
 Romanis, quos ipfe faluos efle cupiebat, fignum dedit, uti omnes
 fe in ades facras reciperent, quo factò, aliquot dies in Vrbe fic com-
 moratus eft, ut Romanos omnes perinde ac filios benigne tractave-
 rit.* Hæc Corius. è quibus omnibus confidentiffime afseve-
 rare poffumus, Totilam in ea Urbis direptione fic fe gelfiffe,
 ut amicus potius Romanis, quàm hostis in Urbem & acces-
 ferit & difcefferit. At dixerit fortaffe aliquis Urbem ipsam
 fuiffe à Totila tunc everfam, cum iterum ab eodem capta
 eft. Ego vero eum, qui hoc objecerit, aut in legenda hifto-
 ria parum verfatum efle, aut hominem memoria non fatis
 bona prædirum exiftimabo. Nam Procopius eodem ter-
 tio libro fic ea de re fcriptum reliquit. *Miferat Totilas ad
 Francorum Regem Legatos, qui ab eo peterent, fibi ut filiam in ma-
 trimonium collocaret, quod ille fe facturum præcife negavit. cum
 enim nec Italia regem sum efle, nec futurum poftca dixit: quippe*

D

qui

qui capta Urbis, cuius ipse partem everterat, possessionem retinere non potuisset. qua responsione Totilas commotus, summa diligentia commeatus in Urbem importari, ac resarciri, instaurariq; omnia confestim iussit, quæ vel ignibus absumpta essent, vel ipsemet evertenda curavisset. Hæc Procopius, quæ & ipse etiam Blondus memoriæ prodidit extremo libro sexto primæ Decadis. Ergo (inquit aliquis) ex Procopii verbis proxime citatis apparet Totilæ iussu aliqua ædificia in Urbe everta esse. Ego verò, quamquam interpretor Totilam ea refecisse, quæ fortuiti ignes absumperant, etiam antequam ipse Urbem cepisset, quamque murorum partem ipsemet diruerat, non ausim tamen negare & in priore & in posteriore hac Urbis direptione id accidere potuisse: præsertim cum ingressus in Urbem Totilas necesse habuerit, & cum Romanis acerrime resistentibus prælium committere, & Adriani molem oppugnare, in quam equites CCCC. se receperant. Sed ut hoc alicui nimis præfractè sententiam suam defendenti concedamus, constar tamen ex eodem Procopii loco, mox omnia fuisse summa diligentia restituta, ut parietinæ, quæ hodie passim in Urbe Roma conspiciuntur, neque Totilæ, neque ipsius exercitui tribui debeant. Nam quòd Francorum Rex Urbis partem à Totila evertam dicit (ut & ego quoque sententiam meam tuear) duobus modis intelligi potest. Uno, ut criminis augendi causâ iis verbis rem amplificet: altero, ut partem Urbis appellaverit eam muri partem, quam & ipse etiam Procopius à Totila humi diversis in locis prostratam superius dixerat. Et sanè Francorum Rex, cum ab se jure optimo Totilæ affinitatem repudiatam esse significare vellent, quòd neque tunc Italiæ Rex esset, neque in futurum esse posset, id objecit, quod conatus irratos, & vires Totilæ imbecillas in primis declararet. is enim tertiam murorum partem everterat, ne Romam hostes ingressi moenibus præterea se tutarentur, Gotthosque excluderent, sed

sed ut æquo se ac patenti campo credere cogere-
 cum secus evenisset, quam Totilas existimaret, ac voluerat,
 cum à Gotthorum principibus, ut supra commemoravi-
 mus, tum à Francorum Rege malè audiit. Sed utcumque
 sit id certè, quod in Urbe vel sua, vel aliorum culpa diru-
 tum fuerat, in pristinam formam quamprimùm revocavit.
 quemadmodum & Blondus, & Procopius testatum relique-
 runt. quòd (ut puto) sibi ipse persuasisset jure illum Italia
 Regem vocari non posse, qui regni, atque Imperii sedem
 Romam nulla ex parte comminutam, ac deformatam non
 obtineret. His igitur sic se habentibus, nihil obstat, quo
 minus secundùm Gotthos, & Vandalos, qui soli ex barba-
 ris Urbem diripuerunt, sententiam dicamus. In quem
 igitur eversa Urbis culpam conferamus? absolutis enim
 Gotthis, ac Vandalis, cum postea præter Arnulphum Ger-
 manum, de quo supra locuti sumus, nulli Romam cepe-
 rint, difficillimum est conjectura assequi & quasi divinare,
 unde nam factum sit, ut tot ingentia ædificia, tot civium
 domus, tot immanes substructiones corruerint. Et pri-
 mùm quidem, quod ad privatorum domos, atque ædificia
 pertinet, haud difficillima est (ut mihi quidem videtur) di-
 vinationo. Nam & incendiis fortuitis, quod non semel in
 Urbe Roma evenisse legimus, & de industria oblatis, cum
 orta seditione cives inter se pugnant, absumi potuerunt.
 Scimus autem celeberrima oppida, & florentissimas Italiae
 Urbes suscitatis in iis Guelforum, quos appellant, & Gibel-
 linorum partibus, sic desertas, ac derelictas fuisse, ut ne ve-
 stigia quidem earum extant ulla, præterea vel morbo, vel
 bello sublatis familiis, vel ad inopiam reductis, cum reliqui
 essent nulli, à quibus inhabitarentur, mirum videri non de-
 bet, si vel vetustate, vel situ corruptæ subsederint, quod
 quàm verè à me dicatur ex S. Gregorii Dialogis intelligi po-
 test, in quibus ille scriptam reliquit, Romæ deficientibus

incolis parietes etiam ipsos corruiere. post cujus aetatem verisimile est Urbem ipsam desertiorem fuisse: cum praesertim Pontificatu in Galliam translato populum Romanum ad miram infrequentiam, & paucitatem devenisse non ignoremus, quo scilicet tempore potentissimi quique & in primis opulenti, relicta Urbe in suis se oppidis continebant. Quid quod cives ipsi partim Pontificibus, partim Imperatoribus faventes, cum se mutuis caedibus, & vastationibus ulciscerentur, & infensissime persequerentur, necessario sequebatur, ut everfis domibus Urbis aspectum miserabilem redderent. id quod cum saepe aliàs, tum Gregorio ejus nominis VII. Pont. accidisse historiae testantur. Is ab Henrico IV. Imp. & à Populo Romano obsidebatur inclusus in Adriani mole, quod Sancti Angeli Castellum vocant, qua quidem in obsidione Germani, qui Vaticanum, & Transiberinam Urbis partem occupaverant, saepe trajecto Tiberi ingentibus damnis Urbem affecerunt. majoribus etiam affecissent, nisi Robertus Normannus opem obsesso Pontifici maturè attulisset. Cujus virtute & viribus Henricus perterritus obsidionem solvit, seque tanta celeritate ex Urbe proripuit, ut non prius Robertus Portam Flaminiam attingeret, quam ille Senas pervenerit. Romani tamen ingredienti in Urbem Roberto cum se hostiliter opposuissent, in Capitolium rejeti sunt sic, ut ignibus in domos injectis à Porta flaminia usque ad Campum Martium omnia conflagraverint. At tum fortasse accidit, ut Obeliscus, quem illic ab Augusto D. F. positum fuisse scimus, quemque jacentem humi, ac defectum superioribus diebus vidimus, semiustulatis Hieroglyphicis totus deformaretur. Normanni certè cum in Caesium se recepissent, indeque in Romanos eruptiones facerent, quicquid inter Caesium, & Capitolium est, igni ferroque absumperunt, clivumque Capitolinum, depulsis inde Romanis, ac secum abducto Gregorio, incenderunt.

derunt. probabile autem est eo in certamine, & conflictu multorum domos, atque ædificia corruisse: quæ mox variis de causis refici minime potuerunt. Neque ineptius existimari quis possit, qui bonam magnamque ædificiorum partem terræ motibus conquassatam, & eversam fuisse contendat. Nam, & S. Gregorius cap. XV. libri II. Dialogorum scribit, Canusii Antistitem aliquando se ad S. Benedictum Abbatem visendum contulisse, & cum in sermonem de Totila, qui tum Gothis imperabat, & bello Græcos, ac Romanos persequebatur, incidisset, futurum dixisse, ut Roma à barbaro illo everteretur: Benedictum autem respondisse, Illa verò non à Barbaris excindetur, sed à tempestatibus, à fulguribus, à turbinibus, à terræ motibus fatigata interibit. Atque hoc ipsum sanctissimi hominis oraculum idem Gregorius paulo post affirmat exitu ipso fuisse comprobatum cum ait. *Cujus prophetia mysteria nobis jam facta sunt luce clariora, qui in hac Urbe dissoluta mania, eversas domos, destructas Ecclesias turbine cernimus, ejusque ædificia longo senio laxata: quæ ruinis crebrescentibus prosteruntur.* Et homilia XIIIX. in Ezechielem. *Quia enim (inquit) Senatus deest, populus interit, jam vacua ardet Roma. quid autem ista de hominibus dicimus, cum ruinis crebrescentibus ipsa quoque destrui ædificia videamus?* Hæc Gregorius, cujus testimonio fidem non habere nefas sit. Nam, præterquam quod vitæ sanctitate excellebat, ac patriæ ruinas magno animi cum dolore præsens præsentem intuebatur, nihil etiam habebat, cur in re omnibus nota turpiter mentiretur: & quod à barbaris patratum esset, id ad tempestates, & terræ motus transferret. probabile igitur est his omnibus de causis Romæ multa ædificia cum privata, tum publica sic humi procubuisse, ut aut postea restituta fuerint nunquam, aut eorum parietinæ tantum superfuerint. Verum enim verò ut terræ motus, & turbines multa prostraverint, Circum certè Ma-

ximum, & Thermas, & Theatra non ulla vi tempestatum, sed hominum opera fuisse diruta cognoscimus. quando neque ulla conquassationum indicia, quæ à terræmotu relinqui consueverunt, in Theatris perspiciuntur: & in Thermis ab Antonino Caracalla, vel à Diocletiano exadificatis, parietes saxo ad inferiorem sui partem à fabris exciso, & comminuto concidisse sic patet, ut, qui ab hominibus everfos esse negaverit, jure optimo odiosè obstinatus haberi & possit & debeat. Quod si externæ nationes, quemadmodum supra ostendimus, in has ipsas substructiones non savierunt, quosnam earum evertores fuisse autumabimus? an in ipsummet Populum Romanum culpam conferemus? at ille tanta Urbis suæ ornamenta, & decora nunquam sustulisset. An, ut plerique censuerunt, Sancto Gregorio tantarum molium everfionem tribuamus? at probabile non est, hominem Romæ summo loco natum, patriæ amore flagrantem, omnis doctrinæ, & veterum historiarum cognitione excellentem, ad ea delenda animum induxisse suum, quæ majorum suorum præstantiam, & Imperii Romani magnitudinem quasi vivam conservarent, & aspectu ipso tum peregrinis, tum civibus talem tantamque, qualis & quanta olim fuerat repræsentarent. Hæc ego non ignoro doctos homines illis objecisse, qui tantarum demolitio-num auctorem, & suasorem Pontificem illum prodiderunt, qua quidem in sanctissimi hominis defensione ita vehementer exarserunt, ut Statuarum, Obeliscorum, Theatrorum, Thermarum, Circorumque everfiones, & ruinas improbum facinus appellare non dubitaverint, ad quod committendum Gregorius cum vir humanissimus, tum patriæ suæ civis amantissimus adduci se nunquam pateretur. Ac sanè fuit tempus, cum ego quoque mihi persuaseram nullo modo concedi oportere, ut in Pontificem tam eruditum, & ab omni virtutum genere paratissimum hujusmodi cri-

men

men (si modo crimen appellandum est) derivaretur. itaque non mediocriter eos accusabam, qui, ut mihi quidem tum videbatur, tam falsam opinionem, non modo ipsi habuissent, sed etiam in aliorum animis hominum penitus in-sevissent. Verum ego postea veterum Patrum libris aliquanto diligentius, & lectis, & observatis, intellexi me quasi unum ex iis esse, qui in Gentilium scriptis assidue versati, sic eorum monumenta & res gestas cum admiratione adamare consueverunt, ut parum absit, quin illius quoque ætatis Deos sibi esse colendos statuant. Quid enim aliud præ se ferunt, qui Signorum, & Statuarum eversores tam acerbè reprehendendos esse putant? quamquam enim Gregorius, & illustri loco Romæ erat natus, & liberalium facultatum studio excellebat, idem tamen, præterquam quod Pontificatui præerat, Christianæ etiam pietatis amore sic flagrabat, ut tum demum verum se patriæ amatorem esse crederet, cum è civium omnium animis gentilium Deorum memoriam extirpasset, inque eorum locum Christi Liberatoris nostri cultum introduxisset. An ille, ut antiqui operis Signa retinerentur, permittere debuit, ut exuta Christiana pietate homines se ad impietatem, & Gentilium ritus referrent? neque enim ignoramus hoc ipsam ante Gregorium saepe fuisse à Romanis tentatum, cum multi essent, qui Remp. in tot tantasque calamitates incidisse dicerent, quod abjecto Deorum cultu, Christi cultum, & religionem suscepissent. id quod auctore Augustino, Lactantio, Arnobio, Orosio, Prudentio, cæteris ita constat, ut putidum sit in re tam clara testimoniis uti. Etenim usque adèdò altas Gentilitatis error in animis hominum radices egerat, eas ut extirpare, ac revellere sanctissimi Patres, ac Pontifices non nisi difficillime possent, quare non modo non reprehendendi, sed etiam magnopere laudandi sunt, si ipsi Deorum simulachra vel comminuenda, vel demolienda curayerunt: quæ suo ipso-
rum

rum aspectu in hominibus impiæ superstitionis cultum quotidie renovabant, & Christianæ pietatis igniculos, si qui à patribus accensi fuerant, extinguebant. Fuisse autem bonam magnamque partem Deorum Signa, quæ eversa sunt, inde intelligimus, quòd publicè nullis ferè statuarum decerni consueverant, nisi iis, qui propter præclara in Remp. merita eo honore non indigni esse crederentur: privatim autem, qui aut domi, aut in sepulchris, aut in hortis sibi vel suis statuerent, haud sanè multos, nisi ex nobilitate, qui hujusmodi honorem sibi ambitiosissimè expetebant, extitisse, ex eo conjicere possumus, quòd quæ hodie humi obrutæ reperiuntur, omnes ferè vel Veneres, vel Apollines, vel Joves, vel Mercurii, vel Bacchæ, vel Saryri, vel aliud quidpiam hujusmodi sunt, quod aut ad eam superstitionem, aut ad aliquam Gentilitatis fabulam pertineret. Ut mirum videri non debeat, si in demoliendis evertendisque hujusmodi Signis, quæ plurima erant, ea quoque humi dejecta sunt, quæ præstantibus virtute viris posita fuerant. Nam si ad delendum ex hominum memoria Deorum cultum in impietatis monumenta sæviendum erat, difficillimum profectò fuit cavere, ne unà cum hujusmodi simulachris illustrium virorum statuarum, quarum tamen ingentem numerum à Gensericò Vandalorum Rege, ut in Aphricam, & à Constante Constantini, & Gregoriæ filio, ut in Siciliam auferrentur, sublatam fuisse legimus: quarum illæ in mari Aphrico, hæc in freto Siculo adversis tempestatibus demersæ sunt. Illæ etiam, quæ in Adriani mole & plurimæ, & pulcherrimæ spectabantur, quo tempore Vitiges Gothorum Rex Romanam obsidebat, in fragmenta ab obsessis diffractæ sunt, & in obsessorum oppugnantorumque capita devolutæ. Ut hæc hujusmodi Statuarum eversio jam non in unum Pontificem Gregorium, sed in Vandalos, in Græcos, in Romanos ipsos conferri debeat. Ut igitur quæstionem hanc conclus-

damus,

damus, quantum conjectura assequi possumus, existimamus statuas omnes, quæ Gentilium Deos nobis effingebant, partim Gregorii, atque aliorum Pontificum jussu, partim à populo ipso Christiana pietate jam dudum imbuto vel comminutas, vel disjectas, vel terra obrutas fuisse, quo facilius tam nefaria superstitio funditus tolleretur, quando eam ab humani generis hoste non solum mordicus retentam, verum etiam variis artibus ad ætatem ipsius Gregorii in Urbe propagatam inde perspicimus, quod Bonifacius IV. qui aliquot annis post Gregorium Pontifex fuit, Pantheon Cybeli, ac reliquis Diis Gentium consecratum, à Phoca Imp. impetravit, ut ea superstitione liberatum & expiatum Mariæ Virgini Deiparæ dedicaret. quod certè fieri non oportuit, si nullæ omnino Gentilitatis reliquiæ superesse putabantur, piè igitur sancteque tum Gregorius, tum alii Pontifices fecerunt, quibus ita mandantibus, ac suadentibus Populus Rom. Deorum Signa vel evertit ipse, vel ab aliis everti passus est. quorum pietatem Pius V. & Xystus V. Pontifices Max. sic imitati sunt, ut eorum alter ex ædibus Vaticanis hujusmodi omnes statuas aliò amandare cogitaverit; Alter è turre Capitolina incredibili sua cum laude dejici jussit. Quod si nunc ferri non debet, ut publicè spectentur, cum superstitionis & impietatis illius cultus nulli planè in animis hominum resident, quid tum fieri oportuit, cum multi adhuc superessent, qui execrabiles illos ritus ceremoniasque aut colerent ipsi, aut à majoribus suis coli meminissent? Ego verò cum summi illius, ac sanctissimi Pontificis factum ipsum per se præclarum, atque divinum, tum nobis expositum ad imitandum statuo. Atque utinam idem præstare sine veteris Historiæ, ac philosophiæ bonarumque artium amissione, ac sine Græcæ & Latinæ linguæ damno in abolendis iis libris potuisset, qui tam diræ superstitionis memoriam ad nos propaga verunt, nihil enim dubito quin

E

idem

idem magno cum Rep. Christianæ bono præstitisset. Patres certe Societatis Jesu, quos Christianæ pietatis acerrimos, doctissimos, ac prudentissimos assertores nemo non agnoscit, & prædicat, præterquam quod Deorum statuas, & imagines in lapone, ut insulanos à superstitione ad Christi cultum deducant, comminuendas & delendas curant, eorum etiam scripta importari prohibent, è quibus Gentilium superstitionem agnoscere, atque haurire queant, magnum enim momentum ad veram pietatem affert impiorum rituum, ac falsorum dogmatum ignorantio: quorum nullum vix cognosci potest, quin adolescentulorum animi fideles, ac simplices aliquam labeculam contrahant. Atque hætenus de Statuarum everforibus. Deinceps videndum est quos nam fuisse opinemur, qui Theatra, qui Circum, qui Thermas, qui Aquæductus, & Obeliscos exciderit, & antiqui operis intactum nihil in Urbe propemodum reliquerit. Cumque ex superiore disputatione perspicuum sit nullo modo posse hujusmodi culpam in barbaras, atque externas nationes conferri, operæ precium erit, ut tantarum substructionum usum indagemus. illo enim patefacto ac demonstrato, haud difficillimum fuerit conjecturæ de iis faciendæ aditum aperire, & ad veritatem ipsam, quam quærimus, proximè accedere. Atqui nemo est veteris memoriæ tam rudis, atque expers, qui ista nesciat. Ego ut mihi scribendi, cæteris legendi laborem demam, non ad usum, sed ad abusum ante oculos exponendum non pigebit Lactantii verba ex libro VI. De vero cultu excerpta hic adscribere. *Voluptas (inquit) oculorum varia & multiplex est, quæ capitur ex aspectu rerum, quæ sunt in usu hominum vel natura vel opere delectabiles. Hanc Philosophi rectissime sustulerunt. ajunt enim multo esse præclarior & homine dignior Cælum potius, quàm calata inveni. sed cum disertè ab contemptum terrestrium nos exhortati sunt, & ad Cæli spectaculum excitarunt, tamen spectacula hæc publica non*

contem-

contemnunt, atque his & delectantur, & libenter interfunt. Quae quoniam maxima sunt irritamenta vitiorum, & ad corrumpendos animos potentissime valent, tollenda sunt nobis: quia non modò ad beatam vitam nihil conferunt, sed etiam nocent plurimum: Nam qui hominem quamvis ob merita damnatum in conspectu suo jugulari pro voluptate computat, conscientiam suam polluit, tam scilicet, quàm si homicidii, quod fit occultè, spectator & particeps fiat. Et paulo post. Quæro nunc an possint pii, & justi homines esse, qui constitutos sub ictu mortis, ac misericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, sed efflagitant, feruntque ad mortem crudelia, & inhumana suffragia, nec vulneribus satiati, nec cruore contenti. Quin etiam percussos jacentesque repeti jubent, & cadavera ictibus dissipari, nequis illos simulata morte deludat. irascuntur etiam pugnancibus, nisi celeriter è duobus alter occisus est, & tanquam humanum sanguinem fiant, oderunt moras. alios illi compares dari postulant recentiores, ut quàm primùm oculos suos satient, hac consuetudine imbuti humanitatem perdididerunt. itaque non parcunt etiam innocentibus, sed exercent in omnes, quod in malorum trucidatione didicerunt. Hæc ille de spectaculis, in quibus vel in Theatro, vel in Circo gladiatorum munus populo exhibebatur, ac mox ex hujusmodi disputatione occasionem sumit, ostendendi, non licere Christiano homini homicidam esse, quod cum probavit, hæc subjicit. Ergo si homicidium facere nullo modo licet, nec interesse omnino conceditur, ne conscientiam perfundat ullus cruor. siquidem populo sanguis ille prestat. Atque his, quæ à Lactantio dicta sunt astipulatur Tertullianus capite IV. De Spectaculis, in quo non minus à pietate, & à Christi cultu excidere illum affirmat, qui spectator in Theatrum vel in Circum accedit, quàm illum, qui vel Capitolium vel Serapeum sacrificator vel adorator intraverit. idem Cæcilius Cyprianus testatur in quadam epistola ad Donatum, in qua de hujusmodi spectaculorum immanitate, ac

perditissima lascivia sic disputat, ut ab eis Christianum hominem longissime repellat. ut mirum non sit si Tertullianus Theatrum, propriè sacrarium Veneris appellet. quando & Lactantius. *In scenis quoque* (inquit) *nescio an sit corruptela vitiosior. nam & Comica fabula de stirpis Virginum loquuntur, aut de amoribus meretricum: & quo magis sunt eloquentes qui vitia illa sinxerunt, eo magis sententiarum elegantia persuadent, & facilius inhaerent audientium memoria versus numerosi & ornati. item Tragica historia subjiciunt oculis paricidia & incesta Regum malorum, & cothurnata scelera demonstrant. Histriorum quoq; impudentissimi motus quid aliud, nisi libidines, docent, & instigant: quorum enervata corpora, & in muliebrem incessum habitumque mollita, impudicas feminas inhonestis gestibus mentiuntur. Quid de Mimis loquar corruptellarum preferentibus disciplinam? qui docent adulteria, dum fingunt, & simulatis erudiunt ad vera? Quid juvenes aut virgines faciant, cum & fieri sine pudore, & spectari libenter ab omnibus cernunt? admonentur utique, quid facere possint, & inflammantur libidine, quae aspectu concitatur: ac se quisque pro sexu in illis imaginibus praefigurat, probatque illa, dum ridet, & adherentibus vitiis corruptiores ad cubicula revertuntur. nec pueri modo, quos praematuris vitiis imbui non oportet, sed etiam senes, quos peccare jam non deceet, in talem vitiorum semitam dilabuntur. Circensium quoque ludorum ratio quid aliud habet, nisi levitatem, vanitatem, insaniam? tanto namque impetu concitantur animi in furorem, quanto illic impetu curritur. *Ut jam plus spectaculi exhibeant, qui spectandi gratia veniunt, cum exclamare & efferrè, & exilire cœperint. Vitanda ergo spectacula sunt, non solum ne quid vitiorum pectoribus insidat, quae sedata & pacifica esse debent, sed ne cujus nos voluptatis consuetudo delinias, & à Deo, atque à bonis operibus avertat. Nam ludorum celebritates, Deorum festa sunt, siquidem ob natales eorum, vel templorum novorum dedicationes sunt constituti. Et primitus*
quidem*

quidem Venationes, quæ vacantur munera, Saturno attributa sunt: Ludi autem scenici Libero: Circenses Neptuno; paulatim verò & cæteris Diis idem honos tribui cæptus est. singulique Ludi numinibus eorum consecrati sunt. Siquis igitur spectaculis interest, ad quæ religionis gratia convenitur, discessit à Dei cultu, & ad Deos se contulit, quorum natales, & festa celebravit. Hæc & plura Lactantius; quæ nos docent Theatri, & Circi spectacula non solum à piis esse fugienda, quòd animos foedissimis vitis, contaminent, sed etiam quòd spectari non possint quin Idololatrias nos esse fateamur, quo nihil esse scimus Deo odiosius. Ergo quicumque tandem ii fuerint, qui Theatrum, & Circum everterunt, gratissimum Deo Opt. Max. fecisse existimari debent. quando, ut auctor est Tertullianus, & ipsemet Circus Soli *πρωτοϋμένως* consecratus fuerat, & singula Circi ornamenta singula erant Deorum templa. Ova, hoc est Aedes ad ovi similitudinem exædificatæ, Castori, & Polluci; Delphines Neptuno; Tres aræ Diis Samothracibus; Obelisci Soli & Lunæ; Euripus Matri Magnæ adscribebatur. Apud Metas Confus sub terra delitescbat, in medio spatio Aedes Soli consecrata visebatur, cujus fastigio Solis effigies imposita sub Dio longè lateque collucebat. nec Murtiæ, hoc est Veneris simulachrum aberat. Quamobrem nihil illic spectari poterat, quod humani generis hostis sibi non vendicasset. Etenim præter hæc, quæ & à Cassiodoro & à Tertulliano commemorantur, P. Victor multas alias Deorum ædes in eadem undecima regione, quam eandem cum Circo Maximo fuisse scimus, enumerat, Mercurii scilicet, Ditis Patris, Cereis, Proserpinæ, Portumni, Herculis, Junonis, Matutæ, aliorum. An hæc omnia cum incredibile Christianæ pietatis detrimento sarta tecta servari oportuit, ut Urbis ornameto confuleretur? & quo in loco sedem vera Religio collocaverat, in eo dixæ superstitionis monumenta spectanda fuerant?

rant? immò verò sic abolenda, ut ne vestigium quidem ullum superesse pii Pontifices paterentur. Quorum principem maximum illum Gregorium fuisse arbitror: tum quòd tam illustre, tamque pium factum cum ejus pietate, ac doctrina consentit, tum quòd Aedes ipse suas, quas propè Circum Maximum habebat, cultui divino dedicavit. præterquam quòd non desunt, qui affirmant Sabinianum, qui Gregorio in Pontificatu successit, in animo habuisse Gregorii acta omnia rescindere: quòd ad id agendum à quibusdam instigaretur, qui ægrè ferrent, quòd Signa, quæ passim in Urbe spectabantur, dejici omnia & confringi jussisset. id quod nos paulo ante ad summam ejus Pontificis gloriam fuisse verum opinabamur. Cujus opinionis, dum in ipsius vitam, & sanctitatem intuebor, me nunquam pœnitebit. Cæterum ut sine ulla dubitatione affirmare posse videor, vel Gregorium, vel alium quemvis eorum temporum Pontificem, vel ipsosmet Romanos, qui Christo Deo se addixerant, piorum patrum cohortatione, atque instinctu concitatos, Theatrum, & Circum evertisse, ita etiam eosdem fuisse arbitror, quorum opera Thermæ corruerint. Nam ut omni Deorum cultu, & superstitione liberæ essent, magnam certè peccandi occasionem iis, qui se ad eas contulissent, afferebant. De quibus Apuleius. *Nudati (inquit) & flamma largissima vapore recreati, calidaque perfusi, & oleo peruncti mensas dapibus largitur instructas accumbunt.* Sed & antiqui operis statuas illic non defuisse quæ vel ad superstitionem, vel ad lasciviam homines invitarent Pœtæ cujusdam Græci carmen testatur.

Ἦν τὸ πᾶρ Φιλέσκει ἀρες σκοπίαζε κυθήρην
 Ἐνθάδε λουομένην νάμασι Φαιδροτάτοις
 Δέρκει νυχομένην . μὴ θε δείδιθι . οὐ γὰρ Αθήνην
 Παρθένον εἰσοράας διατε τειρεσίας.

Hæc nos, ut potuimus, Latina sic fecimus.

Quam

*Quam prius ardebas Venerem Mars aspice Divam.
Hic se dum puro flumine nuda lavat,
Aspice nansem illam: nec jam vereare futurum, ut
Intactam aspicias Pallada Tiresias.*

Multæ igitur in balneis ad voluptatem illecebræ multa luxurix irritamenta, quemadmodum his verbis testatur Seneca. *Virtutem in templo invenies, in foro, in curia, pro muris stantem, pulverulentam, coloratam, callosas habentem manus. Voluptatem latisantem sapius, ac tenebras captantem: circa balnea ac sudatoria, ac loca Aedilem meruentia, mollem, enervem, mero atque unguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamenti pollentem.* Hæc Seneca morum gravissimus magister, Sed & apertius Iuvenalis Satyra VI, nullam, turpitudinem abfuisse ostendit à balneis, quippe quas viri & mulieres una frequentare, & promiscuas habere consuevissent. *Balnea nocte subis: conchas & castra movere Nocte iubet: nagno gaudet sudare tumultu. Cum lassata gravi ceciderunt brachia massa Callidus & crista digitos impressit Aliptes Et summum domina femur exclamare coegit.* Possem ad idem ostendendum multa ex Martiale hic, adscribere nisi me verborum obscenitas, qua ille licenter utitur, deterreret. *Verecundius omnino Paulus Silentarius, cujus epigramma non malum extat de promisculo virorum & mulierum balneo.*

*Ἀγχιμὲν ἐλπὶς ἔρωτ' ἔχει. ἐλεῖν δ' οὐκέτι γυναῖκας
Ἐίρξει πυλὶς παρ' ἴην τὴν μεγάλην ὀλίγη.
Ἄλλ' ἔμπης, γλυκὺ τοῦτο, ποτοβλήτοις γὰρ ἐπ' ἔργοις,
Ἐλπίς ἀληθείης ἐστὶ μελιχροτέρη.*

Quæ nos cum jam inde ab adolescentia in totidem versus ludentes converterimus, qualiacunque sint, in hunc locum conjicere voluimus, ut qui Græcè nesciunt, ex his intelligent id, quod de balnearum licentia & lascivia scribimus, non esse commentitium.

Spes

*Spes prope amoris adest. Sed nullam invadere fas est,
Arcuit ingentem portula parva Cyprum.
Hocce tamen dulce est. rei spes nanque cupita,
Quam res ipsa animo suavior esse solet.*

Sed in re tam clara quid opus est Poetarum testimonijs uti, cum Clemens Alexandrinus præsto sit, qui Cap. V. Libri III Pædagogi mulieres scribat spectari nudas in balneis consuevisse, cum se in jis exvere, & sui inspiciendi potestatem facere illis, qui se eò lavatum contulerant, tanquam quibusdam corporum cauponibus non erubescerent, itaque fiebat, ut cum viris & foeminis communes essent balneæ, ibi omnes omnem temperantiam exverent, quando ex ipso potissimum aspectu amor in hominibus excitatur, quemadmodum testatur Cyprianus in eo libello, quem de habitu Virginum scripsit, *Quid verò (inquit) que promiscuas balneas adeunt, que oculis ad libidinem curiosi pudori & pudicitiae corpora dicata prostituant, que cum viros, atque à viris nuda vident turpiter, ac videntur, nonne ipsæ illecebram vitij præstant? nonne ad corruptelam & injuriam suam desideria presentium sollicitant, & invitant?* Hæc vir ille sanctissimus, quæ, quàm turpiter & flagitiose balneæ frequentarentur, ostendunt, verius ut impudicorum impudicarumque celeberrimi conventus dici possent, quam sudoris & corporis sordium lavacrum. neque enim corpora tantum lavabantur, quantum inquinabantur animi, & in omnem turpitudinem præcipientes ferebantur. Quamquam autem & Imperatorijs & Censoriis legibus cautum aliquando fuit, ne foemina cum viris lavarent, ne ve promiscuis balneis cum viris uterentur, essentque balneæ separatim exædificatæ, quas illæ tantum adirent, tamen quia leges in desuetudinem abeunt, & tacito consensu oblitterantur, & sibi indulgendo homines licentiores fiunt, satius omnino fuit hujusmodi loca funditus evertere, quàm occasionem tam improbè peccandi liberam

ram relinquere. Non possum igitur satis mirari eorum prudentiam, & sanctitatem Pontificum, quicumque ii fuerint, qui Caracallæ, qui Diocletiani, qui Constantini aliorumque Thermas, & balneas evertendas curaverunt, sedes scilicet, & latebras luxuriæ, intemperantiæ, & flagitiis consecratis. Non est igitur dubitandum quin talium ædificiorum everfio & vastitas, quando neque Gotthis, neque Vandalis, neque Germanis attribui potest, eorum opera consecuta sit, qui, Christiani cum essent, huiusmodi scelera ferre, neque poterant, neque debebant. Quod autem ad Aquarum ductus pertinet, ut hæc quoque ad ea, quæ superius diximus, addamus, alia omnino causa est, quam obrem plerisque in locis dilapsi corruerint. Etenim substructiones illæ multis erant per se se incommodis, & periculis obnoxia, quando aut vetustate, aut vi tempestatum, aut gelicidiis, aut caloribus expositæ dilabuntur: aut succrescentibus arborum radicibus laxantur. Interdum etiam qui prædia aquæductibus propinqua incolunt, & lateres, & saxa ex iis ad ædes ruri exædificandas, vel ad aquam suffurandam eximunt, qua suos ipsi hortos & prata irrigent. ex quo fit, ut, proxima quæ sunt, commoveantur, & ruinam struant. Itaque ad huiusmodi Ductuum tutelam Villici, Castellarij, Curatores, Silicarij, Testores, alique opifices adhibebantur: magnusque præterea custodum numerus, qui duabus familiis continebatur, altera publica, altera Cæsaris: ut ad eos alendos & annuis pensionibus & salariis prosequendos immensos sumptus fieri oporteret. Atque hoc qui sibi copiosius explicari voluerit, is librum Julii Frontini de Aquæductibus secundum consulat. ex eo enim intelliget huiusmodi substructiones non nisi incredibili impensa servari integras posse. Ut Repub. & ad inopiam, & ad ingentem incolarum, & civium paucitatem redacta, necessario

F

cor-

corruerint; cum præterea nemo esset, qui eas aut ab iniuriis, quas supra commemoravimus, tueretur: aut aliquo casu labefactatas, & collapsas restitueret: id quod florentibus etiam Populi Romani rebus non semel accidisse ex multis inscriptionibus cognosci potest. quæ cum omnibus in promptu sint, nihil necesse est, ut hic à nobis recitentur. His ad hanc rationem absolutis, superest, ut ea disputatione scriptionem hanc nostram terminemus, quæ ad Obeliscos potissimum pertinet. Nam si illi ad tollendam superstitionem, cum Diis dicati essent, Pontificum jussu everfi sunt, quæ causa fuit, quamobrem iidem Pontifices Obelisco Vaticano pepercerunt? quem suo loco stantem vidimus ne tantulum quidem ulla ex parte læsum? neque enim ex istinare possumus cæteros Obeliscos vel terræ motu, vel fulmine dejectos esse, cum vectium, & ferramentorum vestigia, quibus everfi sunt, adhuc existant in infimæ partis lateribus, quæ basim spectant. Hic, quamquam historia nos nihil adjuvat, ex historia tamen ea petemus, quibus conjecturam fulciamus, & quo ad à nobis fieri poterit, proxime ad veritatem accedamus. Nemo autem est, qui ignoret, tum Gregorium, tum Pontifices, qui eum vel antecesserunt, vel consecuti sunt, permultos, Imperatorum Byzantinorum potentiam usque adeo semper pertinuisse, ut magnopere caverint ne qua in re illos læderent. quando eorum nonnulli per summam injuriam Roma evocati, vel in carcerem conjecti sunt, vel in exilium missi, cum alii permulti, tum Joannes, Sylverius, Viglius, & Martinus eorum nominum primi. Quod itaque vererentur, ne qua in re apud eos Imperatores offenderent, satis habebant ea ædificia, & moles excidere, quæ summa ipsorum Imperatorum voluntate extingui poterant. cujusmodi fuerunt Theatra & Balneæ; quæ, cum impie peccandi materiam hominibus sub-

mini-

ministrarent, à Christianis Imperatoribus facile impetratum est, ut tollerentur. id quod iis etiam Obeliscis contingisse probabile est, qui, Gentilitatis cultui, & superstitioni dicati cum essent, summo Justiniani, & cæterorum Imperatorum, qui Christianæ pietati se addixerant, consensu sublati sunt. scimus autem duos illos Obeliscos, qui in Circo Maximo statuti fuerant Soli unum, alterum Lunæ, ut supra diximus, fuisse consecratos. id quod etiam de eo, qui in Hortis Sallustianis spectabatur, memoriæ proditum fuit, idemque de cæteris existimari par est; ut in Commentariolo illo nostro de Obelisco demonstravimus. At Obeliscum Vaticanum Augusto D. F. ac Tiberio Imp. ex ipsa Inscriptione à Caligula dicatum fuisse constat, ut, cum nulla superstitionis vestigia in eo residerent, dejiciendi ejus causam Pontifices non habuerint. Cæsarum itaque nomen fuisse, quod illum integrum, atq; incolumem servavit, verisimile est: quemadmodum etiam Trajani, & Antonini columnas Cochlides, triumphales Arcus Titi, Domitiani, Severi, Gordianorum. ad quorum everisionem nihil omnino erat, cur Pontifices magnopere incitarentur. Atque hæc de Obeliscis, quæ mihi maxime probabilia visa sunt, Nunc quoniam à multis quæri video, quò pertineant ea quadrata Cava, & à quibus facta sint, quæ in Amphitreatro, nonnullisque aliis publicis ædificiis plurima existunt, non inviti conjecturam nostram hic apponemus. Extant Epistolæ Cassiodori duæ Theoderici Regis nomine scriptæ: Una ad Senatum Urbis Romæ: Altera ad Symmachum Patritium. In hac saxa inter se sic esse commissa scribit, ut, cum commissuræ non appareant, tota illa moles natura extitisse videatur: In hac illa verò ad Senatum, Aeris non minimum pondus, & quod propter mollitudinem diripi facillimè potuit, è mœnium ornatu plumbum fuisse exemptum quæritur.

Siquis igitur conjecturæ locus est, non inepte, ut mihi quidem videtur, nec sine argumento existimari poterit hujusmodi Cava, quando omnia propemodum in lapidum commissuris sunt, & ad commissuras contegendas, & ad ædificiorum, & immanium illarum substructionum ornatum sic ære, & plumbo fuisse obstructa, ut spectantium oculis mirabiliter affulgerent. Vale Romæ Jd. Maij 1587.

F I N I S.

